

CONTRIBUȚII LA STUDIUL ORGANIZĂRII LOCURILOR CURIALE PE MOȘIILE NOBILIARE DIN COMITATELE TRANSILVĂNENE (1785—1820)

V. I. Lenin, referindu-se la sistemul economic al clăcii din perioada descompunerii feudalismului, precizează: „Caracteristica sistemului economic din vremea aceea a fost faptul că întregul pământ al unei unități funciare, adică al unei moșii, era împărțit în pământ moșieresc și pământ țărănesc”¹.

Caracterizarea dată de Lenin pentru sistemul economic al clăcii din Rusia este valabilă și pentru cel transilvănean din perioada destrămării feudalismului. Într-adevăr, din numeroasele conscripții ale diferitelor moșii nobiliare, efectuate între 1785—1820, rezultă că proprietățile feudale continuau să se împartă și aici în pământ moșieresc și pământ țărănesc. Din conscripțiile efectuate între 1785—1820 mai reiese că pământul moșieresc, sau pământul lucrat de nobili în regie proprie, continua să se împartă — ca și în secolele anterioare — în intravilane și extravilane. Intravilanele erau denumite în aceste conscripții locuri curiale, iar extravilanele pământuri alodiale. Desigur, nu pe toate moșiile sau părțile de moșii nobilii aveau și locuri curiale și pământuri alodiale. Existau cazuri de moșii care nu aveau locuri curiale, ci numai pământuri alodiale și iobăgești, după cum existau moșii sau părți de moșii numai cu pământuri iobăgești sau urbariale, în astfel de cazuri lipsind și locurile curiale și pământurile alodiale. De pildă, în 1795, succesorii baronilor Lupu și Susana Bánffy au moștenit: un loc curial căruia nu i se dă suprafața, în comuna Camăr (comitatul Crasna); un loc curial de 4 iugăre și 1050 stj² în comuna Tășnad (comitatul Solnocul Mijlociu) și un loc curial de 10 iugăre și 676 stj² în comuna Chibulcut (comitatul Cluj). În aceste trei comune au moștenit și pământuri alodiale întinse, precum și numeroase sesii iobăgești. Pământuri alodiale și iobăgești, fără locuri curiale, au moștenit în localitățile: Almașul Mare, Șumal, Balc, Mălădia, Criștelec, Ceheiu (comitatul Crasna) și Râciu de Cîmpie (comitatul Turda). Numai pământuri alodiale au moștenit în comuna Sîngiorgiul de Cîmpie

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, București, 1961, p. 179.

(comitatul Cluj) și numai pământuri iobăgești în localitățile: Sărăuad, Cehăluț (comitatul Solnocul Mijlociu), Sînmărtinul de Cîmpie, Uila, Velcheriu (comitatul Cluj), Leșmir (comitatul Crasna și Ghenci (comitatul Sătmar)².

În anul 1815, urmașii grofului Samuel Gyulai au moștenit în comuna Mintia (comitatul Hunedoara) un loc curial, precum și pământuri alodiale și pământuri iobăgești. Numai pământ alodial și iobăgesc, fără locuri curiale, au moștenit în localitățile: Bejan, Suligete, Săliștioara și Dealul Mare, iar numai pământuri țărănești în satele Vălișoara, Fornadia și Briznic (toate în comitatul Hunedoara)³.

De obicei, locurile curiale erau situate în localități cu poziții centrale de care depindeau moșiile sau părțile de moșii din două sau mai multe sate învecinate. În astfel de cazuri, în localitatea unde era situat locul curial, feudalul avea arabile și fînațe alodiale și iobăgești mai multe decît în satele apropiate, dependente de locul curial.

Din exemplul de mai sus rezultă că în cazul moștenirii lăsate de groful Samuel Gyulai, localitatea Mintia ocupa poziția centrală. Această localitate a fost singura în care succesorii au moștenit și loc curial și pământ alodial și pământ iobăgesc în comitatul Hunedoara. Locul curial avea o suprafață de 7 iug. și 1318 stj². Pământul alodial consta din: arabil de 207 gălete și 2,5/16 mierțe (circa 103,3/4 iug.); fînaț de 18 care (9 iug.); terenuri cu vii de 1620 vedre (14 iug. și 753 stj²); grădini extravilane cu pomi fructiferi de 4 iug. și 1550 stj². Pământul iobăgesc, din: arabil de 81 gălete și 2 mierțe, fînaț de 5 care și terenuri cu vii de 146 vedre. În celelalte șapte sate au moștenit numai pământuri iobăgești ce depindeau de curtea din Mintia.

Iobagii din cele șapte sate prestau robota săptămînală pe alodiul din Mintia după cum le poruncea administratorul moșiei. De asemenea, ei predau dijma la curtea din Mintia. Iobagii din Bejan recunosc, cu ocazia conscripției, că în hotarul satului lor avînd arabile puține și rele, primeau completare de la curte și arabile alodiale din Mintia⁴.

La rîndul lor, fiicele contesei Ecaterina Csáki au moștenit bunuri alodiale și iobăgești în localitățile Șieu-Cristur, Caila, Șărioara, Sîntu, Feleacul Săsesc (comitatul Dobîca) Chiuza și în Reteag (comitatul Solnocul Interior). Centrul moșiilor și părților de moșii din aceste localități se găsea în Șieu-Cristur. În 1794, succesoarele contesei Csáki aveau aici locul curial cel mai întins (de 11 iug. și 98 stj²) și cea mai bine organizată curte. Mai aveau două locuri curiale în Feleac și Chiuza, dar acestea erau cu mult mai mici și nu reprezentau moștenire, ci zălogire. În Șieu-Cristur moșteniseră cele mai întinse arabile, fînațe și vii alodiale. În Caila, Feleac și Chiuza arabilele iobăgești erau mai multe decît cele alodiale. Dar și iobagii de aici, ca și cei din restul satelor, predau dijma și daturile la

² Arhiva istorică din Cluj a Filialei Academiei Republicii Socialiste România, Urbaria et conscriptiones, Fascicola I/nr. 9.

³ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 5/nr. 5.

⁴ Ibidem.

curtea din Șieu-Cristur și-și îndeplineau slujbele iobăgești la porunca administratorului de acolo⁵.

În cazul moștenirii lăsate de contele Grigore Bethlen în satele Căpîlna, Alecuș, Valea Sasului, Bălcaci, Jidvei și Sînmiclăuș (comitatul Tîrnava), acesta din urmă deținea poziția centrală. În 1817, aici se afla un loc curial de 60 iugăre și 325 stj², arabile alodiale de 688 iugăre și 1240 stj² și arabile iobăgești de 686 gălete⁶.

Locurile curiale erau socotite intravilane deoarece se aflau în interiorul vetrei satelor. Întinderea lor varia în funcție de categoria nobiliară din care făceau parte proprietarii lor. Nobilii cu moșii mari aveau, în general, locuri curiale cu suprafața cea mai întinsă. Bineînțeles, același nobil putea să aibă mai multe locuri curiale în același comitat și chiar în aceeași plasă. Întinderea locurilor curiale aparținând aceluiași proprietar feudal nu era peste tot la fel. Locurile curiale de care depindeau pămînturi alodiale și iobăgești mai multe, erau mai mari. În schimb, cele de care depindeau pămînturi alodiale sau iobăgești mai puține erau mai mici. De regulă, în cazul marilor proprietari feudali, suprafața cea mai întinsă o aveau acele locuri curiale unde ei și familiile lor își aveau reședința.

Spre deosebire de marii moșieri, nobilii mijlocii aveau locuri curiale proporționale cu pămînturile alodiale și iobăgești pe care le dețineau. Nobilii mici, îndeosebi cei cu o singură sesie, posedau locuri curiale ce nu depășeau, de obicei, intravilanele țăranilor dependenți. În unele cazuri aveau locuri curiale chiar mai mici decît intravilanele sesiilor iobăgești.

Întinderea locurilor curiale varia și în funcție de regiunea unde erau situate moșiile nobiliare. În regiunile de șes și cu dealuri domoale, unde arabilele și fînatele alodiale și iobăgești erau mai multe și deci producția de cereale și de fîn mai mare, locurile curiale aveau o suprafață mai întinsă. În regiunile de munte sau cu dealuri înalte, unde terenul arabil juca, în ansamblul gospodăriei, o importanță minoră, suprafața locurilor curiale era, în general, mai mică.

Exemple de mari nobili cu locuri curiale mari, mijlocii și mici, situate pe luncile râurilor, în regiunile de dealuri și chiar în zonă de munte, în același comitat sau în comitate diferite, îl oferă cei trei frați Gyulai: Ștefan, Ecaterina și Francisc. Potrivit unei descripții din anul 1813 ei moșteniseră: a) un loc curial în comuna Biscaria de 6 iug. și 482 stj²; b) un loc curial în Uroișu căruia nu i se dă suprafața; c) un loc curial în Pișchinț de 5 iug. și 409 stj² pe partea de moștenire Gyulai; d) un al doilea loc curial în Pișchinț de 1 iug. și 694 stj² pe partea de moștenire Jósika; e) un loc curial de 21 iug. și 1070 stj² în Trestia; f) un loc curial de 20 iug. și 678 stj² în Luncoi (toate aceste comune aparținînd comitatului Hunedoara)*; g) un loc curial de 6 iug. și 258 stj² în Singiorgiul de Cîmpie (c. Cluj); h) un loc curial de 2 iug. și 1480 stj² în Iuriul de Cîmpie (c. Cluj); k) un loc

⁵ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Conscriptia bunurilor alodiale și colonicale lăsate moștenire fiicelor ei de către contesa Csáki în Dobîca.

⁶ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 17/nr. 10.

* Comitatul va fi indicat în continuare între paranteze cu litera c., iar urbania et conscriptiones vor fi prescurtate cu U. et C.

curial de 1 iug. și 1050 stj² în Coc (c. Turda); i) un loc curial de 11 iug. și 783 stj² în Spring (c. Alba Inf.); j) un loc curial de 20 iug. și 1413 stj² în Bogata de Mureș (c. Turda); l) un loc curial de 17 iug. și 1443 stj² în Cehul Silvaniei (c. Crasna); m) un loc de 3 iug. și 961 stj² în Peșălca (c. Alba Inf.); n) un loc curial de 32 iug. și 1470 stj² în Borșa (c. Dobica); o) un loc curial de 1423 stj² în Chiced-Silvaș (c. Dobica); p) un loc curial în Cuzăplac (c. Cluj), căruia nu i se dă suprafață; q) un loc curial de 6 iug. și 1233 stj² în Nadășul Săsesc (c. Tîrnava); r) un loc curial de 328 stj³ în Hetur (c. Tîrnava); și un loc curial de 1 iug. și 1559 stj³ în comuna Coroșinmartin (c. Tîrnava). În total deci 20 de locuri curiale cu o suprafață de peste 174 iug. și 532 stj², avînd în vedere că pentru două localități nu se dă suprafață⁷. Satele înșirate mai sus demonstrează că cei trei frați au moștenit într-adevăr locuri curiale de toate dimensiunile, situate în regiuni cu relief diferit și dispersate în aproape toate comitatele Transilvaniei.

În ceea ce privește intravilanele micilor nobili, concludentă rămîne conscripția oficială efectuată între 1803—1817 în satul Letca (districtul Chioar). Conscripția înregistrează 90 familii de mici nobili, ceea ce arată că ei formau majoritatea satului, numărul iobagilor fiind mai redus decît al lor. Numărul mare al micilor nobili cu o sesie, înregistrați de conscripție, permite formarea unei imagini destul de clare asupra intravilanelor și extravilanelor acestora. Intravilanele micilor nobili din Letca nu se deosebesc nici ca suprafață, nici ca înzestrare cu case și acareturi, de intravilanele sesiilor iobăgești. De altfel, intravilanele micilor nobili din acest sat nici nu poartă denumirea de locuri curiale, ci de sesii, ca și acelea ale iobagilor^{**}. De pildă, sesia internă sau intravilanul nemeșului Pop Vaszalia a Popii era de 11/2 mierță. Cea a micului nobil Pop Vaszelika a lui Onutz de 1/2 mierță. Cea a lui Pop Márjan de 1/2 mierță. Cea a lui Hosszu Kosztán de 1/4 mierță. Cea a lui Szabadi Lány de 1 mierță. Cea a lui Nyemnyis Filip de 1/2 mierță. Cea a lui Illyés Ursz de 1 mierță. Cea a lui Frenzt Anton de 1 mierță. Cea a lui Száva Kosztán de 2 cîble, aceasta fiind, în parte, defrișată din pădurea comunală. Cea a nemeșului Száva Balika de 1/2 mierță etc.⁸.

Din exemplele de mai sus rezultă o evidentă deosebire între intravilanele marilor și micilor nobili. O deosebire și mai mare exista între ele din punct de vedere al înzestrării lor cu case de locuit și construcții gospodărești.

Intravilanele nobililor mari și mijlocii se numeau locuri curiale întrucît pe ele erau clădite — în general — curțile sau castelele în care ei și familiile își aveau reședința permanentă sau temporară. Din conscripțiile diferitelor moșii particulare și din declarațiile țăranilor dependenți cu ajutorul cărora se făceau conscripțiile, reiese însă că prin curie sau curte se înțelegea nu numai reședința stăpînului feudal, ci și cea a administratorului moșiei, a subalternilor acestuia, inclusiv locul de reședință al birșilor; de asemenea, locul unde se găseau grajdurile, șurile, cotețele, șoproanele, găbănașele, pătulele și alte acareturi ale moșierului.

Conscripțiile contemporane epocii arată că locurile curiale ale moșiilor mai mari erau formate dintr-o curte centrală în care se afla castelul sau reședința stăpînului feudal, dintr-o grădină economică, dintr-o curte

⁷ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj. U. et C., Fasc. 5/nr. 4.

^{**} Micii nobili din Letca, asemenea celor din alte sate din Solnocul Interior și Mijlociu, provin în parte din foști iobagi, fiind ridicați la rangul de oameni liberi cu funcțiuni grănicerești în perioada principatului.

⁸ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Conscripția dintre 1803—1817 a bunurilor fiscale din Letca ce au suferit prejudicii din partea micilor nobili locali.

cu șuri și pătule, dintr-o grădină cu pomi fructiferi și cu iarbă, dintr-o grădină cu flori, uneori nelipsind grădina cu cartofi, grădina cu tutun, ocolul cu animale sălbatice și chiar grădina cu distracții.

În curtea centrală, în afară de castelul sau conacul nobiliar se mai găsea și casa administratorului moșiei, brutăria, clădirea cu cazanul de fiert țuică, clădirea cu teascul de stors struguri, hambarele unde se înmagazinau cerealele, pivnițele în care se înmagazinau vinurile sau zarzavaturile și legumele, magaziile cu alimente, uneori grajduri pentru caii de trăsură, pentru caii de călărie și pentru caii oaspeților ș.a.m.d.

În curtea economică se găseau grajdurile pentru boii de jug, pentru caii de ham și pentru vacile de lapte. De asemenea, șoproanele destinate adăpostirii carelor, căruțelor, plugurilor și celorlalte unelte agricole; fînțina la care se adăpau vitele; clăile cu furajele necesare animalelor; ocoalele pentru oi și pentru vitele netrăgătoare; cotețele pentru porci și pentru păsări; casele birșișilor sau argaților ce îngrijeau de animale etc.

În grădina sau curtea cu șuri și pătule se găseau pătulele în care se înmagazinau știuleții de porumb, șurile unde se înmagazinau o parte din cereale înainte de treierat, precum și stogurile sau săcastrele cu grîul, secara, orzul, ovăsul etc. ce nu mai încăpeau în șuri. Șurile serveau doar la îmblătitul sau treieratul cerealelor și la dezghiocatul porumbului începînd din noiembrie, de cînd se termina lucrul cîmpului, pînă în martie, cînd începea munca de primăvară.

Așadar, intravilanele curiale nu constituiau numai locurile de reședință ale nobililor, ci și locul unde se concentra inventarul lor viu și mort. De asemenea, locul unde se strîngea recolta de pe arabilele și fînățele alodiale, precum și dijmele și daturile iobăgești. Intravilanele curiale erau apoi locurile unde țăranii dependenți prestau slujbele iobăgești pe timpul iernii, la îmblătitul cerealelor și la dezghiocatul porumbului, iar femeile la cernutul cerealelor, la prelucrarea cînepii și a inului provenite din dijme și de pe locurile alodiale, inclusiv la țesutul și înălbitul pînzii etc.

În ceea ce privește grădina cu pomi fructiferi, ea era menită să furnizeze curții vișine, caise, piersici, pere, zmeură, agrișe, strugurei etc. pentru consum pe timpul verii și pentru prepararea compoturilor și dulcețurilor pe timpul iernii. De asemenea, mere și prune pentru consum pe timpul verii, dar și pentru prepararea de compoturi, dulcețuri, magiun și poame sau fructe uscate pe timpul iernii. Dintre toți pomii fructiferi, cel mai răspîndit erau prunul, datorită calității lui de a furniza materia primă cea mai valoroasă pentru fabricarea rachiului mult căutat pe piață. De altfel, în cazuri mai rare, unii nobili comercializează nu numai o parte din rachiul, ci și o parte din fructele uscate sau proaspete.

Grădina cu zarzavat era menită să aprovizioneze curtea cu tot felul de legume și zarzavaturi proaspete pe timpul verii, dar și cu morcovi, pătrunjel, hrean, țelină, ceapă, usturoi, varză, cartofi, sfeclă roșie și altele pe timpul iernii.

La rîndul lor, grădinile cu flori înzestrate cu sere produceau nu numai flori, ci și citrice (indeosebi lămii).

Împărțirea locurilor curiale în felul descris mai sus poate fi exemplificată cu intravilanul curial moștenit de succesorii baronilor Susana și Lupu Bánffy în comuna Chibulcut (azi Fîntînița) (c. Cluj). Conform descrierii făcute de conscripția din 1795, acest loc curial, situat într-o regiune deluroasă, avea o suprafață de 10 iug. și 676 stj² și era împărțit în:

a) *Curtea interioară centrală*, unde erau clădite într-un corp comun conacul nobiliar, bucătăria și hambarul, în acesta din urmă putînd fi înmagazinate 1200 mierțe de grîu și 60 mierțe de făină; casa administratorului; casa servitorilor sau servitoarelor; o clădire destinată păstrării alimentelor; într-o parte mai laterală un coteț cu două despărțituri, una pentru păsările destinate tăiatului și cealaltă pentru porcii puși la îngrășat; sub clădirea principală era construită o pivniță în care puteau fi înmagazinate 300 vedre de vin. Curtea interioară centrală era de 884 stj².

b) *Curtea economică exterioară* avea o suprafață de 1600 stj² și aici erau construite acareturi obișnuite, adică grajduri pentru boi și cai de muncă, precum și pentru vaci de lapte; șoproane pentru care, căruțe și alte unelte agricole; fințina pentru adăpat animalele; casa birșilor și a vizitiilor etc.

c) *Curtea sau ocolul vitelor*, de 180 stj², era destinată adăpostirii animalelor mărunte, netrăgătoare.

d) *Grădina cu șuri*, de 3185 stj², avea următoarele construcții: o șură destinată păstrării cerealelor netreierate; două șuri-șoproane destinate îmblătitudinii cerealelor, în care puteau lucra deodată zece îmblătitori; trei pătule unde puteau fi înmagazinate 1100 mierțe de porumb; alte două pătule despre care nu se precizează ce cantitate de porumb pot înmagazina; un grajd ce putea adăposti 22 boi; două pivnițe din care una destinată păstrării zarzavaturilor și verzei, inclusiv a butoaielor cu varză murată și în sfîrșit un ghețar acoperit cu trestie.

e) *O grădină cu tutun*, de 1140 stj², ce producea anual circa trei baloturi de tutun în valoare de 18 florini ungurești.

f) *O altă grădină cu tutun*, de 682 stj², în care, în afară de tutun, se cultiva și fasole precum și alte zarzavaturi.

g) *O grădină de legume și zarzavaturi*, de 2576 stj², ce producea în medie pe an: 10 mierțe morcovi, 4 mierțe roșii (probabil gogonele verzi pentru murat); 4 mierțe pătrunjel; 600 căpățîni de varză; 14 mierțe de sfeclă roșie comestibilă; 4 mierțe ridichi; 12 mierțe ceapă; 6 funii de usturoi și 3 mierțe de fasole.

h) *O grădină cu pomi fructiferi*, de 2052 stj², în care se găseau 6 peri și cîteva zeci de pruni tineri ce produceau, în medie, circa 50 mierțe prune pe an. Alături de ea exista o mică grădină cu flori, căreia nu i se dă suprafața.

i) *O a doua grădină cu pomi fructiferi*, de 3321 stj², destinată cavoului familial, nu era îngrijită și de aceea nu producea în medie, decît cel mult 20 mierțe prune pe an⁹.

Într-un mod asemănător erau organizate și locurile curiale lăsate moștenire de Susana și Lupu Bánffy în Camăr (c. Crasna) și Tășnad (c. Solnocul Mijlociu), numai că la acestea două lipsesc grădinile de tutun.

La fel, dar mai sistematic, era organizat locul curial al grofului Ștefan Gyulai din Mintia (c. Hunedoara). Potrivit conscripției din 1806, acest loc curial, situat pe vatra Mureșului, avea o suprafață de 6 iug. și 439 stj² și era împărțită în:

a) *Curtea principală* ce ocupa 475 stj². Aici se găsea castelul cu un semietaj, avînd fundament și pereți de piatră și acoperiș de țigle. Atît la semietaj, cît și la parter castelul avea cîte patru camere principale. Camerele de sus erau pardosite cu scîndură și aveau fiecare cîte patru ferestre mari și luminoase. Sub camerele de la parter exista o pivniță modernă, construită din piatră. Pe scara ce ducea în pivniță se puteau vedea și în 1806 urmele loviturilor date cu securea sau topo-

⁹ Arhiva istorică a Filialei Cluj, U. et C., Fasc. I/nr. 9, p. 537—563.

rul de către țărani răscuțați în 1784—1785. Castelul a fost evaluat de martorii cu ajutorul cărora se făcea conscripția la 3509 florini renani.

În afară de castel, în curtea principală se mai găsea: casa administratorului moșiei, cu fundament tot de piatră, avînd și ea dedesubt o pivniță; sub același acoperiș o bucătărie mare și o brutărie; un hambar pentru înmagazinat cereale și făină; o cămară de alimente; o cămară pentru păstrat zarzavaturi; o cămară destinată păstrării fructelor; un grajd pentru 12 cai de trăsură sau călărie și chiar un maneaj sau loc pentru dresarea cailor de călărie.

b) *Curtea economică*, de 777,3/6 stj², avea construite mai multe grajduri pentru vitele de jug, caii de ham și vacile de lapte; de asemenea, o casă a birșilor sau argaților și altele.

c) *O a doua curte economică*, de numai 63,7/36 stj², destinată creșterii și îngrijirii păsărilor domestice.

d) *Grădina cu flori*, de 1047,5/36 stj², avea drept construcție importantă o seră cu fundament și pereți de piatră. Sera a suferit mari stricăciuni pe timpul răscoalei lui Horea. Contele Ștefan Gyulai, trebuind să-i refacă acoperișul de șindrilă, să-i repare ușile, geamurile de sticlă etc., a cheltuit 2546 fl.ren. și 23 cr.

e) *Grădina cu legume și zarzavaturi*, situată înspre Mureș, era de 1 iug. și 590 stj². În afară de straturile cu legume și zarzavaturi, aici se aflau și 15 pomi fructiferi, meri, peri, cireși și aluni.

f) *Grădina cu pomi fructiferi*, cu o suprafață de 1 iug. și 1106 stj², era cultivată cu 284 pruni, 15 nuci, 15 meri și peri.

g) *Grădina cu șuri*, de 1166,2/6 stj², avea o șură nouă, trei pătule pentru porumb și un grajd încăpător.

h) *Grădina de petreceri*, situată pe malul Mureșului, era de 836,3/18 stj². Aici Ștefan Gyulai a amenajat un parc, iar pe un dîmb din interiorul ei a construit o casă de petrecere în formă de foisor, unde se urca pe o scară în spirală. Totalul cheltuielilor cu amenajarea parcului și a casei de petreceri a fost evaluat de martori la 758 fl.ren. și 47 cr.

Ca și în cazul locului curial lăsat moștenire de Lupu și Susana Bánffy în Chibulcut, și grădinile și curțile din Mintia erau despărțite prin garduri din nuiele sau din scînduri. În Mintia, în jurul curții principale gardul era clădit din piatră¹⁰.

Se înțelege că acolo unde locurile curiale erau mai reduse ca întindere nu se găseau toate genurile de curți și grădini înșirate mai sus. De pildă, locul curial de 3 iug. și 302 stj² pe care baronul Alexandru Bánffy l-a lăsat moștenire unor rudeni colaterale în Huedin, avea, în 1792, o singură curte unde se găsea: conacul cu 6 camere; un hambar; un grajd împărțit în două sectoare pentru 12 cai de ham; un ocol împărțit în trei sectoare pentru 33 de cai netrăgători; o casă pentru administrator și pentru birși sau argați; o bucătărie și o brutărie. Curtea avea o suprafață de 288 stj² și de ea aparținea o singură grădină cu pomi fructiferi, de 4814 stj², ce producea în medie 100 mierțe de mere, 10 mierțe de prune, 10 mierțe de vișine și cîteva mierțe de pere.

Aproximativ la fel era organizat și locul curial pe care l-a lăsat moștenire în comuna Groși (c. Solnocul Interior)¹¹.

Nobilii cu mai multe locuri curiale nu aveau clădite castele sau co-nace pe fiecare în parte. Pe cele mai mici puteau să existe clădiri modeste

¹⁰ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 5/nr. 3, p. 19—102.

¹¹ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. I/nr. 7, p. 7—14 și I/nr. 8, p. 4—10.

pentru administratori sau juzii domeniali ce supravegheau și conduceau părțile de moșii din satele respective. Pe unele locuri curiale mai mici puteau să existe numai acareturi pentru strângerea recoltei sau a dijmelor. Pe altele nu se găsea nici o construcție, locul fiind arat sau cosit. Nu lipsesc nici exemple de nobili ce obișnuiau să așeze pe locurile curiale nefolosite familii de jeleri hurubași. Aceștia le dădeau în folosință și ceva arabil și finaț alodial, legându-i de sat și înmulțindu-și în felul acesta brațele de muncă, a căror lipsă se făcea tot mai simțită pe măsură ce sporeau tendințele de a produce cât mai multe cereale pentru piață.

De exemplu, locul curial de 9320 ari*** lăsat moștenire de contele Adam Teleki în Săcătura (districtul Chioar), nefiind locuit de mult timp, în 1792 era arat și semănat, deși pe el se afla conacul. Atunci când administratorul moșiei venea în sat, trăgea la casa clucerului sau pivnicerului, situată în grădina curială cu pomi fructiferi. Într-o situație asemănătoare se găsea și locul curial de 3400 ari lăsat moștenire în Tirlîșua (d. Chioar). Acest loc curial era înconjurat cu gard slab și pe el nu era clădită decît o casă dărăpănată¹².

Pe locul curial de 2 iug. și 704 stj² luat în zălog de contesa Ecaterina Csáki de la nemeșul Nicolae Székely în satul Feleacul Săsesc (c. Dobîca) locuia, în 1794, jelerul Nicolae Mălan. Acesta trebuia, în schimb, să spele — împreună cu familia — rufele curții. Pe locul curial de 2173 stj² moștenit de fiicele contesei Csáki în Chiuza (c. Solnoc. Int.) locuia, în 1794, judele domenal Vonuț Moldovan. Pe acest loc erau construite numai două pătule pentru știuleți de porumb¹³.

Locul curial de 5 iug. și 1326,4/8 stj² din comuna Bejan (c. Hunedoara), aparținînd grofului Ștefan Gyulai, era transformat, în 1806, într-o grădină apicolă. Pe acest loc curial, de care aparținea și o pădurice de salcîmi de 1 iug. și 697,4/6 stj² destinată albinelor, se afla o casă acoperită cu paie, locuită de un jeler ce îngrijea stupii.

Spre deosebire de locul curial din Bejan, cel din Brîznic de 708,11/18 stj², aparținînd aceluiași conte Ștefan Gyulai, era nelocuit și neutilizat, fiind pustiu în anul 1806¹⁴.

Tot în anul 1806, locul curial de 2 iug. și 48 stj² moștenit de Pavel, Mihail și Francisc Teleki în comuna Lumperd (c. Cluj) era folosit parțial de judele domenal Iuon Moldovan, restul fiind întrebuintat drept grădină cu pomi fructiferi. Un alt loc curial de 245 stj² moștenit de cei trei frați în Tirlîșua (d. Chioar) era arat și semănat în fiecare an cu cîte cinci cupe de porumb¹⁵.

Într-o situație asemănătoare se găseau și locurile curiale aparținînd baronesei Iudita Josintzi, în comunele Stana (c. Cluj) și Singer (c. Turda). În 1818 locul curial din Stana, de 1017,10/18 stj², era pustiu. În schimb, pe locul curial de 690 stj² din Singer locuia judele domenal Toagyer Oltyán, care avea o căsuță cu cămară de alimente, un grajd dublu, două cotețe și un hambar¹⁶.

*** 1 ar = 27,8/10 stj² vienezi.

¹² Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Arhiva din Satulung a familiei Teleki, Fasc. 50/I, p. 16—25 și 698—700.

¹³ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Conscriptia din 1794 a bunurilor lăstate moștenire de contesa Ecaterina Csáki în Comitatul Dobîca, p. 891 și 904—914.

¹⁴ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 5/nr. 3, p. 324—326 și 646—647.

¹⁵ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Arhiva din Satulung a familiei Teleki, Fasc. 50/II, p. 499—503 și 602—603.

¹⁶ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Fasc. XIII/nr. 5, p. 359—360 și 644—646.

Așadar, locurile curiale nu aveau peste tot aceeași suprafață și aceeași întrebuințare nici atunci când aparțineau aceluiași stăpîn feudal. Cea mai bună organizare o aveau locurile curiale mai mari cu funcții economice multiple, unde, de regulă, stăpînii feudali își aveau reședința. Locurile curiale mai mici, și atunci când aparțineau marilor moșieri, aveau o organizare mai simplă, întrucît funcțiile lor economice erau mai reduse. În cazuri mai rare, mai ales cînd nu îndeplineau funcții economice, locurile curiale puteau fi date juzilor domeniali sau unor jeleri, după cum puteau fi transformate în fînațe sau arabile, ori chiar lăsate în paragină.

Pentru moșiile nobiliare un rol hotărîtor jucau acele locuri curiale ce îndeplineau funcții economice multiple, pe de o parte întrucît de aici nobilii sau administratorii lor dirijau economia întregii moșii, pe de altă parte fiindcă aici se aflau principalele construcții economice. Dintre construcțiile economice rolul cel mai însemnat îl aveau grajdurile, șoproanele, șurile, cotețele, ocoalele și hambarele.

Conscripțiile moșiilor particulare, descriind organizarea curților nobiliare, arată amănunțit tipurile de construcții existente în incinta locurilor curiale. Analiza acestor construcții este importantă, deoarece ea oglindește pe de o parte tendința gospodăriilor nobiliare de a se mișca pe făgașul tradițional, de a-și satisface în primul rînd necesitățile proprii de consum, iar pe de altă parte reflectă eforturile de înnoire, de modernizare ale unor moșieri în vederea adaptării gospodăriilor lor la necesitățile producției de mărfuri pentru piață. Acolo unde diferitele acareturi și îndeosebi grajdurile destinate animalelor de jug și șoproanele destinate adăpostirii uneltelor agricole, hambarele destinate înmagazinării cerealelor, șurile destinate furajelor, pivnițele destinate păstrării vinurilor etc. continuă să fie relativ puține și mai ales să fie construite după o tehnică rudimentară și din materiale tradiționale puțin durabile, neeconomice, este evidentă rutina obiceiului moștenit din timpurile mai îndepărtate ale evului mediu. În schimb, acolo unde numărul construcțiilor economice este mai mare, iar tehnica și materialele de construcție folosite mai moderne, se observă strădania de a le da o eficiență economică mărită în vederea deservirii nu numai a nevoilor de consum, ci și a necesităților de a le face cît mai competitive în concurența de pe piață.

De pildă, conscripția bunurilor moștenite de baronii Cristina și Samuel Kemény înregistrează, în 1804, toate construcțiile existente pe locul curial, de 5 iugăre și 1084 stj², din Aiton (c. Cluj). Astfel, înregistrează: un hambar pentru înmagazinat cereale avînd dedesubt o pivniță destinată păstrării zarzavaturilor și verzei pe timpul iernii, evaluate împreună la 100 fl.; într-un corp comun un grajd dărăpănat destinat păstrării butoaielor goale și un șopron pentru adăpostirea a 4 care avînd dedesubt o pivniță mică de 4 butoaie (a 40 vedre fiecare) toate împreună fiind estimate la 55 fl.; tot într-un corp comun casa de fiert rachiu și casa de copt pîine sau brutăria prețuite de martori la 33 fl.; o clădire ce servea ca magazie de alimente evaluată la 35 fl.; într-un corp comun o casă a servitorilor și o bucătărie părăsită estimate la 40 fl.; un grajd cu

două despărțituri servind pentru adăpostirea a 12 cai și a 12 vite de jug prețuit la 80 fl.; un alt grajd cu două despărțituri pentru 17 boi și 6 cai în valoare de 88 fl.

Aproape toate aceste construcții, aflate în curtea economică, erau construite după o tehnică rudimentară, avînd pereții din nuiele împletite bătute cu chirpici. Excepție face hambarul și pivnița de sub el, cu pereți de piatră, precum și clădirea ce servea ca magazie de alimente, cu pereți din birne. Toate erau acoperite, fără excepție, cu paie.

O construcție ceva mai modernă avea un pătul de porumb și o șură situate în grădina cu șuri. Pătulul, construit în 1799, avea talpă de piatră, acoperiș de șindrilă, la capete ziduri de piatră, iar în rest leături bătute astfel încît să asigure aerisirea și păstrarea în condiții optime a știuleților de porumb. A și fost evaluat la 225 fl., spre deosebire de un alt pătul construit după tehnica veche cu pereți din nuiele împletite, pe tălpi de lemn, evaluat la numai 20 fl. Șura, și ea nouă, cu acoperiș tot din șindrilă, era evaluată la 300 fl.¹⁷

Dacă, în exemplul de mai sus, tendințele de modernizare abia se schițează în 1804, în schimb, în cazul construcțiilor de pe locul curial moștenit în Posmuș de cei trei fii ai contelui Mihail Teleki, efortul de modernizare este evident, în 1806. Între construcțiile de pe aceste două locuri curiale există o netă deosebire, deși se găsesc în același comitat, iar conscripțiile ce le descriu sînt foarte apropiate în timp.

În Aiton casa curială avea patru camere, o bucătărie și un pridvor, era construită din birne și acoperită cu șindrilă. În schimb, cea din Posmuș era un adevărat castel cu pereți din piatră, cu acoperiș de țiglă bine întreținut și avea 10—15 camere. Tendințele de modernizare la Posmuș reies mai clar din felul cum au fost concepute pivnițele, hambarele, grajdurile, șoproanele, magaziile, sera și chiar din modul cum erau organizate și întreținute curțile și grădinile cu diferitele lor funcții economice.

Sub castel, de exemplu, se găseau două pivnițe, una cu o capacitate de 90 butoaie și cealaltă de 40 butoaie vin (a cîte 40 vedre butoiul). Ambele pivnițe erau construite din piatră, ca și castelul. Pivnița mai mare era prevăzută cu 14 ferestruici asigurate cu drugi de fier, ce întrețineau o ventilație permanentă și deci aer uscat propice păstrării vinului în condiții optime. Este evident deci că la Posmuș exista în 1806 o pivniță construită după cele mai noi metode de atunci, menită să asigure un vin de calitate, nu numai pentru consumul gospodăriei nobiliare, ci și pentru a-l face cît mai competitiv pe piață. Într-adevăr, dacă luăm în considerare că numai în pivnița mare se înmagazinau 3600 vedre care transformate în kilogramele de azi echivalau cu cel puțin 36.000 kg., se poate presupune că nu toată această cantitate se consuma în gospodăria nobiliară, mai ales că în pivnița mai mică erau înmagazinate alte 16.000 kg. Cel puțin o parte din această cantitate însemnată de vin era destinată comercializă-

¹⁷ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et. C., Fasc. 3/nr. 3 p. 14—15.

rii. Se poate presupune că era transformat în marfă pentru piață în primul rând vinul păstrat în condiții optime în pivnița modernă amintită.

Cu o tehnică modernă erau construite la Posmuș și hambarele de cereale. Cele șase hambare erau construite din birne de brad, de jur-împrejurul unei săli-hală pardosite cu scinduri. Această încăpere avea nouă ferestre mici în loc de sticlă cu sîrmă împletită, fixată pe drugi de fier așezate cruciș. Astfel se asigura curentul, deci aerisirea continuă a grîului înmagazinat imediat după treierat sau îmblătît. Sala fiind mare, permitea lopătarea continuă a grîului și deci uscarea lui în condiții optime. Numai după ce era astfel uscat, grîul era înmagazinat în cele 6 hambare înconjurătoare, asigurîndu-se astfel un grîu de calitate nu numai pentru consumul curții, ci și pentru vînzare pe piață.

Desigur, sala-hală putea fi întrebuițată în chip asemănător și la pregătirea altor cereale pentru consum și piață.

Tot atît de moderne erau și cele două grajduri destinate adăpostirii a 12 cai de călărie și respectiv a 12 cai de ham. Aceste grajduri, ca și cel destinat cailor oaspeților, erau construite din cărămidă și pardosite cu scinduri de stejar. Ele erau spațioase și prin cele 8 ferestre cu care erau prevăzute, se asigurau aerisirea și lumina corespunzătoare unei întrețineri și dezvoltări optime a cailor. O magazie construită tot din cărămidă, destinată păstrării harnașamentului, forma corp comun cu grajdul rezervat cailor de ham. O altă magazie situată în apropierea acestor grajduri servea pentru păstrarea în bune condiții a ovășului destinat cailor.

Înspre grădina de zarzavaturi și curtea economică exterioară exista o fierărie, unde se reparau uneltele agricole și se potcoveau animalele de tracțiune ale curții. În apropierea fierăriei exista o fîntînă prevăzută cu jgheab pentru adăpatul animalelor, de asemenea, un șopron pentru 5—6 trăsuri. Șopronul pentru adăpostirea carelor birișești se găsea în curtea economică exterioară. Tot aici se mai găsea și un coteț de scîndură cu trei despărțituri, unde puteau fi îngrășați deodată 20 de porci. Alte trei cotețe, cu cîte trei despărțituri fiecare, erau situate în apropierea „casei de fiert rachiu“. Ceea ce dovedește că la această curte se obișnuia să se îngrășe pentru piață un număr însemnat de porci cu borhotul rezultat din fierberea rachiului. De altfel, și o parte din producția de rachiu era comercializată.

În grădina economică exterioară se găsea și un teasc în stare bună, folosit pentru stors uleiul din sămința de in și de cînepă, dar și pentru măcinatul sau zdrobitul meiului.

Două grajduri moderne, din care unul cu cinci uși și cinci despărțituri, denumit și grajdul boilor birișești, erau situate în grădina cu iarbă. În grădina cu iarbă, de 4 iugăre și 839 stj², se găsea și o șură mare fixată pe tălpi de stejar, cu pereții din scînduri bătute rar pentru a asigura aerisirea și buna întreținere a cerealelor înainte de a fi îmblătite. În interiorul acestei șuri acoperite cu șindrile puteau îmblăti deodată 16 oameni.

Pe locul curial din Posmuș era mai bine organizat și ocolul vitelor destinat vacilor, vițelilor și juncilor, deci animalelor netrăgătoare. Șopronul acoperit cu țigle, situat în mijlocul ocolului, ferea aceste animale de arșița soarelui și de ploaie.

Modernizarea este evidentă și în felul cum sînt organizate grădinile cu pomi fructiferi și cu flori, avînd suprafața de 6 iug. și 144 stj² și respectiv de 2 iug. și 1228 stj², care, nefiind despărțite printr-un gard, formau oarecum un corp comun. În prima dintre acestea, ca și împrejurul grădinii cu flori, erau cultivați și bine întreținuți numeroși meri, peri, vișini și pruni altoiți. Cei mai mulți erau pruni. Din recolta lor se obținea pe de o parte o producție medie anuală de 100 vedre de rachiu, iar pe de altă parte o cantitate considerabilă de prune uscate. Pentru obținerea prunelor și a altor fructe uscate, înspre grădina cu iarbă exista o uscătorie bine întreținută.

Cu iarba de sub pomii fructiferi erau întreținuți pe timpul verii armăsarii și caii de ham.

În cadrul acestor grădini existau porțiuni speciale, destinate nu numai cultivării zarzavaturilor, ci și fragilor mari, de grădină altoiți, precum și agrișelor și strugureilor roșii. Pentru înfrumusețare s-au cultivat și carpeni. În mijlocul grădinii cu flori se găsea o alee mărginită cu brazi care ducea la un chioșc sau foișor folosit pentru recreere pe timpul verii și de asemenea la o popicărie destinată jocurilor distractive. Florile din această grădină erau așezate cu un deosebit simț artistic. Pentru a asigura udatul florilor și al zarzavaturilor pe timpul verii, într-un colț al acestei grădini se găsea o fîntînă destinată special acestui scop.

Într-o tehnică deosebit de avansată era construită sera din grădina cu flori. Construită din cărămidă, sera avea două despărțituri și ferestre mari situate spre sud, astfel încît florilor și lămiilor le era asigurată constant lumina, atît vara cît și iarna. Pe timpul iernii sera primea aer cald din afară prin intermediul unor țevi, căldura fiind menținută cu ajutorul unor rogojini ce erau manipulate în sus și în jos, după cum era cazul, cu ajutorul unor sfori și scripeți. Sera asigura astfel curții flori și lămiile necesare pe tot timpul iernii¹⁸.

Tendențe de modernizare s-au manifestat între 1785—1820 și pe alte locuri curiale din comitatele Transilvaniei, ca de pildă pe cel al contelui Ioan Haller din Albești (Alba Sup.), pe cel al contelui Nicolae Wesselényi junior din Jibou (c. Solnocul Mijlociu) începînd cu anul 1817, pe cel al familiei Bánffy de la Bonțida (c. Dobica) etc. Aceste tendințe de modernizare, de adaptare și a construcțiilor de pe locurile curiale la producția de mărfuri pentru piață, nu pot fi totuși generalizate. Locurile curiale ale celor mai mulți nobili, îndeosebi ale celor mici și mijlocii, continuă să fie organizate în vederea satisfacerii în primul rînd a necesităților de consum ale curților nobiliare.

¹⁸ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Arhiva din Satulung a familiei Teleki, Fasc. 50/II, p. 12—60.

Studiul construcțiilor economice de pe locurile curiale prezintă importanță și pentru că o parte din ele — îndeosebi grajdurile și șoproanele — permit să se deducă indirect gradul de înzestrare a gospodăriilor nobiliare cu inventar viu și mort. Analiza acestor construcții economice, descrise în conscripții, arată că gospodăriile moșierești continuă să fie — în general — slab înzestrate cu animale de tracțiune și cu unelte agricole, comparativ cu întinderea pământurilor alodiale. Insuficienta lor înzestrare cu inventar viu și mort reiese și din izvoarele documentare ce indică exact animalele și instrumentele de muncă ale diferitelor gospodării nobiliare. De pildă, pe locul curial din Ulieș (c. Cluj), moștenit de succesorii contelui Samuel Kemény, au fost înregistrate, în anul 1787, doar 2 căruțe mari de transport, 4 căruțe asemănătoare cu cele ale țăranilor, 2 sănii și alte câteva unelte mărunte. Numărul uneltelor agricole existente la curtea din Ulieș este neînsemnat, dacă se ia în considerare că în hotarul acestui sat conscripția consemnează arabile alodiale cu suprafața de 1132 gălete (circa 566 iug.) și finațe alodiale cu o întindere de 753 care (aproximativ 376,1/2 iug.)¹⁹.

În 1794, pe locul curial lăsat moștenire de contesa Ecaterina Csáki în Șieu-Cristur (c. Dobica) conscripția înregistrează următoarele animale: a) 4 bivoli de jug între 6—12 ani, a căror valoare a fost stabilită la 96 fl. și 90 bani; b) 3 juninci bivolițe de 2—3 ani și 10 bivolițe cu lapte (din care una cu vițel) între 4—8 ani, evaluate împreună la 284 fl. și 55 bani; c) 5 tauri între 2—10 ani, estimați împreună la 99 fl. și 90 bani; d) 9 juncani între 2—4 ani, evaluați împreună la 145 fl. și 88 bani; e) 14 vaci între 4—11 ani, a căror valoare a fost stabilită la 132 fl. și 60 bani; f) 11 viței între un an și un an și jumătate, estimați împreună la 35 fl. și 80 bani; g) 3 juninci de câte 2 ani, evaluate împreună la 17 fl. și 34 bani; h) alte 4 juninci bivolițe între 1—2 ani, prețuite împreună la 20 fl. și 40 bani. În total 62 de animale, la care se adaugă 19 stupi evaluați la 71 fl. și 40 bani. Dintre animalele amintite numai cei 4 bivoli erau puși la jug și aceasta reiese din faptul că drept unelte agricole conscripția din 1794 nu înregistrează decât un car, prețuit la 1 fl. și 36 bani, ceea ce însemna că era în stare slabă. Conscripția mai înregistrează un lanț estimat la 1 fl. și 70 bani, un ciur de lemn pentru cereale evaluat la 15 fl. și 30 bani și un cort de cîmp în valoare de 5 fl. și 10 bani.

Rezultă deci că și în Șieu-Cristur înzestrarea cu animale și unelte de muncă era insignifiantă, dacă se ia în considerare că în hotarul acestui sat fiicele contesei Ecaterina Csáki moșteniseră arabile alodiale de 210 iug. și 754,1/6 stj², iar finațe alodiale de 74 iug. și 96,2/6 stj².²⁰

În 1801 văduvei baronului Alexandru Bánffy i-au revenit de pe urma surorii ei, văduva Vasile Nemeș, în comuna Șieu-Odorhei (c. Solnoc Int.): 12 boi birișești, 4 bivoli de jug, 12 cai de trăsură, 4 cai de poștă, 2 armăsari, 50—60 iepe cu mînji, 50 vaci, juninci și junci precum și un număr însemnat de porci și păsări, iar în comuna Ghirolt (c. Solnoc Int.): 12 boi

¹⁹ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, Colecția Samuel Kemény, nr. 320/1787, Conscripția moșiilor Ulieș și Cluj.

²⁰ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Conscripția din 1794 a bunurilor moștenite de fiicele contesei Ecaterina Csáki din Șieu-Odorhei și alte sate din comitatul Dobîca, p. 235—240.

ungurești de jug, 60 vaci și juninci, 60 iepe frumoase cu mînji și de asemenea păsări și porci de rasă aleasă ungurească.

Văduva baronului Alexandru Bánffy a moștenit de la sora ei și următoarele unelte agricole, existente în curiile din cele două localități de mai sus: 4 care de birși ferecate, un car obișnuit birșesc și 2 calești²¹.

În 1815, urmașii contelui Samuel Gyulai au moștenit pe locul curial din Mintia (c. Hunedoara) 8 boi de jug (evaluați la 360—380 fl. ren. perechea), un cal mic de ham (în valoare de 60 fl. ren.), 12 miei (a 4 fl. ren. bucata) și 5 stupi (a 10 fl. ren. fiecare). De asemenea, următoarele unelte agricole: un car tălpuit cu fier evaluat la 70 fl. ren., un car mai vechi estimat la 50 fl. ren. și 2 pluguri cu brăzdar și corman de fier, fiecare prețuit la 12 fl. ren.²².

O conșcripție din anul 1815 consemnează un mare număr de animale lăsate moștenire de Iosif Bethlen pe locurile curiale dintr-o serie de localități răs-pîndite în comitatele Turda, Alba Superioară, Zărand, Cluj, Tîrnava și anume:

a) În satul Papiu Ilarian (c. Turda): 26 boi de jug, 8 vaci bătrîne, 5 viței sugaci, 5 scroafe de 2 ani, 3 purcele de un an și 5 porci castrați.

b) În satul Bogata de Olt (c. Alba Superioară): 2 junci de 3 ani, 1 vițel de 1 an, 2 vaci bătrîne, 26 junci de 2 ani, 1 vițea de 1 an, 1 vier bătrîn, 2 vieri de 1 an, 1 porc castrat bătrîn, 6 porci castrați de 2 ani, 9 porci castrați de 1 an, 4 scroafe bătrîne, 2 scroafe de 2 ani și 4 scroafe de 1 an.

c) În satul Criș (c. Alba Superioară): 3 tăurenci de 1 an, 8 boi de jug, 15 vaci bătrîne, 6 junci de 3 ani, 3 vițele de 1 an, 2 bivoli de jug, 1 vier bătrîn, 1 vier de 2 ani, 10 vieri de 1 an, 11 scroafe bătrîne, 2 scroafe de 2 ani, 5 purcele de 1 an și 10 porci castrați de 2 ani.

d) În Hălmațiu (c. Zărand): 2 tauri de 4 ani, 1 taur de 3 ani, 6 tauri de 2 ani, 1 tăurenci de 1 an, 11 boi bătrîni de jug, 4 junci de 3 ani, 2 junci de 2 ani, 5 viței de 1 an, 25 vaci bătrîne, 4 vaci de 4 ani, 5 juninci de 3 ani, 9 juninci de 2 ani, 9 vițele de 1 an, 3 oi bătrîne, 3 vieri bătrîni, 11 vieri de 1 an, 8 vieri sub 1 an, 79 porci bătrîni castrați, 3 porci castrați de 2 ani, 2 porci castrați de 1 an și 6 scroafe bătrîne.

e) În satul Chesău (c. Cluj): 2 tauri bătrîni, 1 taur de 2 ani, 12 vaci bătrîne și 1 vițel sugaci.

f) În satul Boian (c. Tîrnava): 5 tauri bătrîni, 3 tauri tineri de 3 ani, 2 tauri de 2 ani, 1 tăurenci de 1 an, 20 vaci bătrîne, 9 junci de 2 ani, 5 vițele de 1 an, 2 vieri bătrîni, 1 vier de 2 ani, 1 vier de 1 an, 3 porci bătrîni castrați, 13 porci castrați de 2 ani, 13 porci castrați de 1 an, 8 scroafe bătrîne, 23 scroafe de 2 ani și 15 purcele de 1 an.

g) În satul Teremia (c. Tîrnava): 2 tauri bătrîni, 3 tauri de 3 ani, 2 tauri de 2 ani, 9 tăurenci de 1 an, 2 viței necastrați sugari, 54 vaci bătrîne, 19 juninci de 3 ani, 12 vițele de 1 an, 6 vițele sugare, 1 taur-bivol de 3 ani, 1 taur-bivol de 2 ani, 14 bivolițe bătrîne, 8 juninci-bivolițe de 3 ani, 6 juninci-bivolițe de 2 ani, 1 vițea-bivoliță de 1 an, 1 vițel de bivoliță sugaci, 4 bivoli bătrîni de jug, 4 junci-bivoli de 3 ani, 4 junci-bivoli de 2 ani, 1 vițel-bivol de 1 an, 4 vieri bătrîni, 16 vieri de 1 an, 11 scroafe bătrîne, 15 scroafe de 3 ani, 20 scroafe de 2 ani, 19 purcele de 1 an, 13 porci castrați bătrîni, 4 porci castrați de 3 ani, 23 porci castrați de 2 ani și 6 scroafe bătrîne²³.

²¹ Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 1/nr. 10 p. 135—151.

²² Arhiva istorică a Filialei Academiei Cluj, U. et C., Fasc. 5/nr. 5, p. 38—41.

²³ Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története*, Budapest, 1956, p. 54—55.

Din exemplele de mai sus reiese că gospodăriile moșierești erau — în general — slab înzestrate cu animale de tracțiune și cu unelte agricole, în raport cu arabilele și fînatele lor alodiale. Înzestrarea insignifiantă a curților nobiliare cu animale de muncă este și mai convingătoare dacă se ia în considerare că în cea mai mare parte a Transilvaniei, la muncile grele și mai ales la ogorît, se prindeau la un plug 4 și uneori 6 boi. În multe cazuri inventarul agricol și animalele de muncă ale gospodăriilor feudale nu depășeau nici cantitativ, nici calitativ inventarul viu și mort al gospodăriilor țăranilor dependenți mai înstăriți.

Insuficienta înzestrare a gospodăriilor moșierești cu inventar agricol viu și mort rezultă nu numai din analiza conscripțiilor diferitelor moșii particulare, ci și din relatările unor contemporani epocii. Astfel, din relatările lui Ujfalvi privind curtea baronului Nicolae Wesselényi-senior din Jibou reiese că pînă în 1817 aceasta nu era înzestrată aproape de loc cu animale de tracțiune. Avea doar cîteva vite cornute precum și cîteva oi, cîteva porci și cîteva stupi, provenite fie de la iobagi decedați fără moștenitori direcți, fie din dijme. Referindu-se la amintirile tatălui său, Ujfalvi precizează că aceste animale erau tot atît de repede consumate, pe cît de ușor fuseseră cîștigate. E adevărat că la Jibou era o herghelie de 350 cai, vestită în toată Europa. Dar caii din această herghelie nu erau puși la ham. Nu erau nici măcar comercializați. După Ujfalvi „Herghelia se găsea într-o situație asemănătoare cu o pădure sălbatică, din care nu puteai scoate nici măcar arenda pentru pășune. Rar de tot și numai prin excepție venea cîte un cumpărător, deoarece prețul era exorbitant. Bătrînul Wesselényi cerea pentru un cal un sac de taleri sau o baniță de aur. Adică de la 10.000 la 50.000 floreni aur“. Herghelia nu aducea practic nici un venit. O epizootie din anul 1816 a făcut ca din cei 350 cai de rasă să nu mai rămînă decît 50²⁴.

Slaba înzestrare a gospodăriilor feudale cu inventar agricol viu și mort dovedește că majoritatea nobililor transilvăneni obișnuiau și între 1785—1820, ca și în timpurile mai îndepărtate ale evului mediu, să se bazeze în prelucrarea arabilelor și fînătelor alodiale pe forța de muncă a țăranilor dependenți și pe vitele și uneltele de calitate scăzută ale acestora. Majoritatea feudalilor transilvăneni n-au ajuns deci, nici în această perioadă, la concluzia necesității transformării gospodăriilor lor în întreprinderi asemănătoare celor industriale, adică, la concluzia necesității înzestrării moșiilor cu animale de muncă și cu atelaje proprii, care presupun angajarea de argați salariați pentru a le îngriji și mînuî. Avînd la dispoziție munca gratuită a țăranilor dependenți și a vitelor acestora, nobilii transilvăneni, în cea mai mare parte, nu se străduiesc să-și formeze deprinderi necesare reorganizării gospodăriilor lor pe baze noi. Nu se străduiesc nici să cumuleze capital și mai ales să-l investească pentru a-și înzestra gospodăriile cu inventar agricol viu și mort propriu, după cum nu se străduiesc nici să-și formeze personal specializat, capabil să mînuiască inventarul agricol cu maximum de randament.

²⁴ *Mezőkövesdi Ujfalvi Sándor emlékiratai*, Cluj, 1941, p. 70—71.

Toate acestea dovedesc că și Transilvaniei i se potrivesc spusese lui Lenin după care „gospodăria proprie“ a țăranilor pe loturile lor era o condiție a gospodăriei moșierești, avînd ca scop nu pe acela de „a asigura“ pe țăran cu mijloace de existență, ci „de a asigura pe moșier cu brațe de muncă“, inclusiv cu animale și unelte de muncă pe care acesta nu le avea de loc sau le avea în cantitate foarte redusă²⁵.

E adevărat, din exemplele de mai sus rezultă că dacă înzestrarea cu animale de muncă era slabă, unele gospodării moșierești aveau în incinta locurilor curiale un număr relativ însemnat de animale mărunte, netrăgătoare. Trebuie subliniat însă că vacile, vițeii, juncii, junincile, porcii, purceii etc. impresionează cel mult prin cantitatea și nu prin calitatea lor. În numeroase cazuri calitatea acestor animale era la fel de scăzută ca și a celor ale țăranilor dependenți, ceea ce constituie încă o dovadă că gospodăriile celor mai mulți feudali continuau să fie astfel organizate și administrate, încît să deservească în primul rînd necesitățile de consum ale acestor gospodării.

Totuși, antrenarea tot mai largă a gospodăriilor moșierești în producția de mărfuri, spre sfîrșitul sec. XVIII și în primele două decenii ale sec. XIX, a făcut ca sporadic să se manifeste și tendințe de îmbunătățire a raselor de animale pentru a le face mai competitive pe piață. Îndeosebi în perioada războaielor cu Franța revoluționară și napoleoniană, cînd s-a creat o conjunctură favorabilă și pentru produsele agricole transilvănene, mai ales pentru animale și produsele acestora, unii nobili căutau să aducă din alte părți, în special din Austria și Elveția, animale de rasă. De pildă, în 1817, pe moșia Bánffy de la Bonțida exista un îngrijitor al vacilor elvețiene, care primea un salariu anual de 174 florini și o cantitate considerabilă de alimente. Acest îngrijitor nu apare și în socotelile administrative ale moșiei din anul 1809, ceea ce înseamnă că vacile elvețiene au fost aduse la Bonțida între 1809 și 1817 și că ele erau mai multe, din moment ce curtea a angajat un salariat special pentru întreținerea lor²⁶.

Documentele contemporane epocii atestă că pe unele gospodării moșierești se manifesta tendința de a ameliora nu numai soiurile de vaci de lapte, ci și pe acelea ale cailor de ham și de călărie, ale boilor de tracțiune, ale porcilor și oilor. Cazul gospodăriei lui Nicolae Wesselényi-junior, începînd cu 1817, rămîne concludent în această privință.

Animalele de rasă și produsele lor erau căutate pe piață și se vindeau cu preț mai bun decît animalele de calitate inferioară autohtonă și produsele acestora. Acestea din urmă compensau calitatea prin cantitate. Într-adevăr, se poate presupune că cel puțin o parte din numărul mare de porci și de alte animale mărunte crescute pe locurile curiale ale lui Iosif Bethlen din comitatele Zărand și Tîrnava sau pe locurile curiale

²⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 179—180.

²⁶ A. Csetri și Șt. Imreh, *Agricultura Transilvaniei în perioada de destrămare a feudalismului* (lucrare în manuscris), p. 110—111.

moștenite de văduva baronului Alexandru Bánffy în Șieu-Odorhei și Ghirolt din Solnocul Interior erau destinate comercializării.

În concluzie, studiul organizării locurilor curiale, în perioada 1785—1820, rămîne important deoarece și aceste locuri reflectă procesul de descompunere a relațiilor de producție feudale, proces ce se manifestă pe măsură ce pătrund elementele economiei capitaliste în sînul orînduirii feudale. Studiul locurilor curiale permite să se deducă rolul economic pe care-l joacă ele în ansamblul gospodăriilor feudale. În locurile curiale centrale își au doar reședința nu numai nobilii cu familiile lor, ci și administratorii cu subordonații lor, care coordonează și conduc toată activitatea economică a gospodăriilor moșierești, inclusiv utilizarea slujbei iobăgești ce rămîne încă indispensabilă pentru aceste gospodării. În locurile curiale se strînge recolta de pe pămînturile alodiale, destinată consumului și pieții, inclusiv dijma și daturile iobăgești. În incinta locurilor curiale prestează țaranii dependenți și femeile lor o parte din robotă și daturile în muncă, la îmblătitul și cernutul cerealelor sau la prelucrarea cîniei și inului.

LIVIU BOTEZAN — MARIA ROȘCA-ROSEN

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DES LIEUX CURIAUX (LOCA CURIALIA) EN TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'étude de l'organisation de l'administration féodale présente de l'importance, car elle continuait encore à constituer le centre des fiefs de Transylvanie aussi dans la période de 1785—1820. Située à l'intérieur du centre du village, elle jouait un rôle important dans l'ensemble des exploitations féodales. C'est dans l'enceinte de l'administration féodale qu'étaient construits les bâtiments et les maisons des administrateurs, des valets et des serviteurs, de même que les diverses dépendances nécessaires aux grandes exploitations agricoles.

C'est là qu'était déposée la récolte des terres allodiales destinée à la consommation intérieure ou à la vente, ainsi que les dîmes et les autres contributions des serfs. C'est là que les serfs paysans effectuaient leurs redevances en travail et une partie de la corvée, pour le battage, l'entretien des jardins seigneuriaux, le travail du chanvre et du lin etc. C'est de là que les administrateurs et leurs subordonnés dirigeaient toute l'activité économique des exploitations féodales, y compris l'utilisation des services des serfs.

L'étude de l'administration féodale présente également de l'importance parce que leur organisation reflète, d'une part, la tendance de la plupart des exploitations nobiliaires à fonctionner selon leur tradition, c'est-à-dire de satisfaire en premier lieu leurs propres besoins de consommation. D'autre part elle reflète les efforts de modernisation de certains fiefs en vue d'adapter leurs exploitations aux besoins de la production pour la vente.

L'existence sur l'emplacement des bâtiments de certaines constructions modernes destinées à la conservation dans les meilleures conditions des céréales et du vin, ou l'introduction de certaines plantes industrielles, comme le tabac, par exemple, de certains arbres fruitiers greffés, des variétés de bétail et des chevaux de race etc., sont autant de preuves des efforts d'adaptation de la production des exploitations nobiliaires respectives à la production de marchandises destinées à la vente.